

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ**
із навчальної дисципліни «Соціальна психологія»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
053 Психологія (практична психологія)

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 7 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол № 7 від 29.08.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри
соціології та психології
Протокол № 8 від 15.08.2023 р.

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат біологічних наук, доцент
Шахова О.Г.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри психології та педагогіки Харківської державної академії культури, кандидат психологічних наук, доцент Віденєєв І.О.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А.А.

1.Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (денна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр №5							
Тема № 1 Соціальна психологія як явище і як наука. Предмет та методи соціальної психології.	10	4	2	-	-	4	залік
Тема № 2 Етапи становлення та розвитку соціальної психології як науки	14	4	4	-	-	6	
Тема № 3. Спілкування як соціально-психологічний феномен. Сторони спілкування: комунікативна, інтерактивна, перцептивна	14	4	4	-	-	6	
Тема № 4. Міжособистісні відносини: спілкування та взаєморозуміння	10	2	2	-	-	6	
Тема № 5. Група як соціально-психологічний феномен. Соціально-психологічні характеристики малої соціальної групи	14	2	4	-	-	8	
Тема № 6. Групова динаміка	14	4	4	-	-	6	
Тема № 7. Великі соціальні групи	14	4	4	-	-	6	
Всього за семестр № 5	90	24	24	-		42	
Семестр № 6							
Тема № 8. Соціальна психологія особистості	10	2	2	-	-	6	екзамен
Тема № 9. Соціалізація особистості як соціально-психологічний феномен	14	4	4	-	-	6	
Тема № 10. Особистість у групі	14	4	4	-	-	6	
Тема № 11. Соціальний вплив: рівні, зміст, феноменологія	10	2	2	-	-	6	
Тема № 12. Соціальна регуляція поведінки особистості	14	4	4	-	-	6	

Тема № 13. Соціальна установка: поняття, функції, структура, динаміка	14	4	4	-	-	6	
Тема № 14. Я-концепція як результат соціального розвитку особистості	14	4	4	-	-	6	
Всього за семестр № 6	90	24	24	-	-	42	

2. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (заочна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 5							
Тема № 1 Соціальна психологія як явище і як наука. Предмет та методи соціальної психології.	12	2	-	-	-	10	екзамен
Тема № 2 Етапи становлення та розвитку соціальної психології , науки	12	-	2	-	-	10	
Тема № 3. Спілкування як соціально- психологічний феномен. Сторони спілкування: комунікативна, інтерактивна, перцептивна	14	2	2	-	-	10	
Тема № 4. Міжособистісні відносини: спілкування та взаєморозуміння	14	-	-	-	-	14	
Тема № 5. Група як соціально-психологічний феномен. Соціально-психологічні характеристики малої соціальної групи	12	2	-	-	-	10	
Тема № 6. Групова динаміка	12	-	2	-	-	10	
Тема № 7. Великі соціальні групи	12	2	-	-	-	10	
Тема № 8. Соціальна психологія особистості	14	2	2	-	-	10	
Тема № 9. Соціалізація особистості як соціально-психологічний феномен	14	-	-	-	-	14	

Тема № 10. Особистість у групі	14	-	-	-	-	14	
Тема № 11. Соціальний вплив: рівні, зміст, феноменологія	12	-	2	-	-	10	
Тема № 12. Соціальна регуляція поведінки особистості	12	2	-	-	-	10	
Тема № 13. Соціальна установка: поняття, функції, структура, динаміка	12	-	2	-	-	10	
Тема № 14. Я-концепція як результат соціального розвитку особистості	14	2	2	-	-	10	
Всього за семестр № 5	180	14	14	-	-	152	

3.

Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1. Соціальна психологія як явище і як наука. Предмет та методи соціальної психології.

Семінарське заняття Соціальна психологія як наука.

Навчальна мета заняття: сформувати уявлення про особливості соціальної психології як науки і широким спектром соціально психологічних явищ

Кількість годин 2 години (денна форма навчання), - год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Соціальна психологія як явище.
2. Предмет соціальної психології як науки.
3. Методологія та методи дослідження в соціальній психології.
4. Соціальна психологія як наука: історичний експурс.

Методичні вказівки

Викладач оголошує тему семінарського заняття, та разом із студентами згадують що таке соціальна психологія як наука і навчальна дисципліна. Коротко приділяє увагу наступним питанням:

Відмінність соціальної психології від загальної психології, від соціології. Феномени, що вивчаються соціальною психологією, і іншими науками.

Студентам пропонується представити соціальну психологію у вигляді квітки. Стебло квітки

- методологія і методи; серцевина - предмет; пелюстки квітки - основні розділи, а листочки, що ростуть від стебла, - напрями та розділи науки.

Студенти малюють квітку. У кожній пелюстці квітки схематично малюють основну ідею розділу, на стеблі підписують відомі їм методи (користуючись програмою) і т. Д.

Процес малювання дозволяє, по-перше, попрацювати з темою, по-друге, наочно уявити собі і запам'ятати структуру курсу соціальної психології.

На занятті доцільно повторити сучасні уявлення про предмет соціальної психології. Розглядається зміст двох підходів, які розкривають місце

соціальної психології та її зв'язки з

«батьківськими» дисциплінами - психологією і соціологією: 1) інтрадисциплінарний підхід (соціальна психологія - частина соціології, соціальна психологія - частина психології) і 2) інтердисциплінарний підхід (соціальна психологія - наука, сформувалася на стику психології і соціології). Окремо розглядаються кордони соціології, психології та соціальної психології.

На конкретних прикладах розглядаються методи, що використовуються соціальною психологією.

Питання цільових виступів:

1. Зв'язок соціальної психології з іншими науками
2. Сфери застосування соціально-психологічних знань
3. Проблеми і перспективи розвитку соціальної психології

Теми рефератів:

1. Основні підходи у визначенні предмета та об'єкта соціальної психології.
2. Методологія соціальної психології.
3. Феноменологія соціальної психології.

Література

1. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. – Київ : Талком, 2018. – 580 с.
2. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Волянчук, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
2. Пошукова система Springer <https://link.springer.com/>
3. Пошукова система Scirus <https://www.elsevier.com/>
4. Пошукова система Google books <https://books.google.com/>

Тема № 2. Етапи становлення та розвитку соціальної психології як науки. Семінарське заняття Розвиток соціальної психології, її основні етапи.

Навчальна мета заняття: Розширення і закріплення знань, отриманих на лекційному занятті з проблеми становлення та розвитку соціальної психології, формування соціальної психології.

Кількість годин 4 години (денна форма навчання), - 2 год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Історія та основні етапи розвитку соціальної психології.
2. Сучасні напрямки розвитку соціальної психології.
 - 2.1. Психоаналітичний напрямок.

- 2.2. Біхевіористський та необіхевіористський напрямки.
- 2.3. Когнітивістський напрямок в соціальній психології.
- 2.4. Інтеракціонізм або рольовий напрямок.
- 2.5. Гуманістичний напрямок.
- 2.6. Соціально-екологічна теорія У. Бронфенбреннера
- 2.7. Етапи розвитку та сучасний стан вітчизняної соціальної психології.

Методичні вказівки

Виникненню соціальної психології передувала сукупність певних історичних, соціокультурних, наукових, психологічних передумов, великий інтерес мислителів усіх часів до соціальної життєдіяльності людини. Соціальна психологія закорінена в давніх філософських вченнях Єгипту, Індії, Китаю, Греції, Риму та інших країн, котрі зосереджувалися на пізнанні спільної життєдіяльності людей.

Дослідження соціально-психологічної проблематики в надрах філософії підготувало основу для розвитку соціально-психологічних ідей у лоні соціології, теорії еволюції та психології, сприяло появі в середині XIX ст. перших соціально-психологічних концепцій («психологія народів», «психологія мас», теорія інстинктів соціальної поведінки).

Серед перших соціально-психологічних теорій, що виникли на Заході у середині XIX ст., виокремлюють концепції «психологія народів», «психологія мас» і теорію інстинктів соціальної поведінки.

Засновниками *концепції «психологія народів»* були німецькі філософ Моріц Лацарус, мовознавець Герман Штейнталь та психолог і мовознавець Вільгельм Вундт (1832— 1920). Так, В. Вундт стверджував, що душа має надіндивідуальну цілісність, яка й становить народ, націю.

У становленні та розвитку зарубіжної соціальної психології визначають такі *етапи*:

- зародження соціально-психологічних ідей у надрах суспільних і природничих наук;
- відмежування соціальної психології від філософії, соціології, психології та оформлення її як самостійної галузі знання (кінець XIX - початок XX ст.);
- експериментальний період (до 60-х років XX ст.);
- формування і розвиток основних напрямів сучасної соціальної психології. Зародження соціально-психологічних ідей відбувалось у надрах суспільних і природничих наук.

Самодостатній її розвиток помітний з останнього десятиліття XX ст. В зародженні та розвитку цієї науки виокремлюють такі *етапи*:

- зародження соціально-психологічних ідей у суспільних та природничих науках;
- відмежування соціальної психології від філософії, психології та соціології і перетворення її на самостійну галузь знання (кінець XIX ст. - початок 30-х років XX ст.);

- стагнація соціальної психології (друга половина 30-х - 50-ті роки ХХст.);
- відродження соціальної психології та її розвиток на основі соціалістичної орієнтації (друга половина 50-х - кінець 90-х років ХХст.);
- розвиток сучасної вітчизняної соціальної психології на основі нової соціально- економічної парадигми.

Зародження соціально-психологічних ідей у суспільних та природничих науках. Йому передував період зародження соціально-психологічної проблематики у надрах суспільних і природничих наук.

Наукові напрацювання філософів, політичних і громадських діячів збагатили соціальну психологію.

Питання цільових виступів:

1. Особливості біхевіористської орієнтації: засновник, зміст, основні напрямки.
2. Особливості когнітивістської орієнтації: джерела, принципи.
3. Особливості психоаналітичної орієнтації: основні положення, вплив на соціальну психологію, основні проблеми в рамках цієї орієнтації.

Теми рефератів:

1. Теорія фрустраційної агресії Н. Міллера і Д. Доллард.
2. Підхід А. Бандури (теорія соціального навчання).
3. Підхід Д. Тібо і Г. Келлі.
4. Підхід Дж. Хоманса.
5. Теорія когнітивного дисонансу Л. Фестінгер.
6. Теорія структурного балансу Ф. Хайдера.
7. Теорія комунікативних актів Т. Ньюкома.
8. Теорії когнітивної відповідності.
9. Теорія розвитку групи В. Беніса і Г. Шеппарда.
10. Тривимірна теорія інтерперсональної поведінки В. Шутц.
11. Символічний інтеракціонізм.
12. Теорії референтної групи.

Література

1. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. – Київ : Талком, 2018. – 580 с.

2. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Волянчук, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с.

3. Скорюк В.Д. Социальная психология в схемах и комментариях: учеб.-практ. пособие Киев : Сварог, 2017. 207с

Шахова О. Г. Соціальна психологія особистості Харків: «Контраст», 2019. 116 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Пошукова система SpringerOpen <https://www.springeropen.com/>

2. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>

Тема № 3 Спілкування як соціально-психологічний феномен. Сторони спілкування: комунікативна, інтерактивна, перцептивна.

Семінарське заняття Загальна характеристика спілкування та сторін спілкування.

Навчальна мета заняття: сформувати уявлення про особливості спілкування як соціально-психологічного феномену та його сторін.

Кількість годин 4 години (денна форма навчання), - 2 год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Поняття спілкування у соціальній психології. Спілкування у структурі соціальних і міжособистісних стосунків.
2. Розвиток спілкування в онтогенезі.
3. Структура та основні компоненти спілкування.
4. Види спілкування.
5. Рівні спілкування. Функції спілкування.
6. Особливості спілкування у сучасному світі.

Методичні вказівки

В ході спільної діяльності люди обмінюються між собою різними уявленнями, ідеями, інтересами, настроями, почуттями, установками тощо. Цей процес у вузькому сенсі можна вважати обміном інформацією. Однак специфіка людської комунікації полягає в тому, що в умовах міжособистісного спілкування інформація не тільки передається, але і формується, уточнюється, розвивається. Іншими словами, характерною рисою міжособистісної комунікації є процес психологічної зворотного зв'язку

Враховуючи складність спілкування, необхідно визначити його структуру. Структуру спілкування можна характеризувати через виділення в ньому трьох взаємопов'язаних сторін:

1. *Комунікативна* (або комунікація) – полягає в обміні інформацією між людьми, що спілкуються.
2. *Інтерактивна* – полягає в організації взаємодії між індивідами, що спілкуються, в обміні не лише знаннями, ідеями, але й діями.
3. *Перцептивна* – означає процес сприйняття і пізнання один одного партнерами зі спілкування і встановлення на цій основі взаєморозуміння.

У соціальній психології визначають такі види спілкування:

Міжособистісне – це процес інформаційної і предметної взаємодії між людьми, у якому формуються та реалізуються їх міжособистісні стосунки.

Матеріальне спілкування – це взаємовідносини і взаємодія людей у ході матеріально-практичної діяльності, передусім у процесі праці й виробництва, а також їх поведінка в різних сферах суспільного життя.

Духовне спілкування – це обмін різноманітною інтелектуально-емоційною інформацією, яка сприяє духовному розвитку особистості.

Масове спілкування – спілкування з великими групами людей (масами).

Рольове спілкування – обумовлюється соціальним статусом, який займає людина, виконуючи ту чи іншу соціальну роль.

Ритуальне спілкування – характеризується передусім тим, що людина сприймає себе формально, як носія ролі, як елемент ритуалу (ритуали привітання, вибачення, ритуали пов'язані зі святом і т. ін.).

Монологічне спілкування – передбачає позиційну нерівноправність партнерів. Один партнер – автор впливу, носій цілей і права їх реалізувати.

Інший партнер – об'єкт цілеспрямованого впливу.

Імперативне спілкування – це авторитарна, директивна форма дії на партнера. Особливість її у відкритості кінцевої цілі – тиск на партнера.

Класифікація рівнів спілкування:

- *макрорівень*. Спілкування як складна система взаємозв'язків індивіда з іншими людьми і соціальними групами, важливий аспект його способу життя;

- *мезорівень*. Спілкування як сукупність цілеспрямованих логічно завершених контактів чи ситуацій взаємодії людей у конкретний період свого життя;

- *мікрорівень*. Спілкування як взаємодія поведінкових актів. Функції спілкування:

- інструментальна (полягає в організації діяльності шляхом передачі інформації, суттєвої для виконання дії);

- *синдикативна* – функція об'єднання;

- *функція самовираження*;

- *трансляційна* функція – полягає у передачі конкретних способів діяльності, оціночних критеріїв і програм. Ця функція лежить в основі процесів соціалізації.

Спілкування як соціально-психологічний феномен де термінується актуальними тенденціями розвитку суспільства. З одного боку, сучасне суспільство перебуває у стані інформаційної перенасиченості. З іншого – інформаційне суспільство загострює для сучасної людини проблему

самотності відчуження, віртуальної реальності. Розвиток інформаційних технологій вносить дискомфорт у буття людини, одним із яких є для індивіда.

Зважаючи на всі проблеми сучасної людини, перед нею постає проблема збереження власної ідентичності в ситуації глобальної інформатизації суспільства. В цій ситуації людина повинна звернутися до особистісного, до тих засад її буття, через які вибудовується уся система світосприйняття та світорозуміння особистості.

Питання цільових виступів:

1. Типи міжособистісного спілкування: імперативний, маніпулятивний, діалогічний.

2. Застосування маніпулятивних тактик у міжособистісному і діловому спілкуванні (гра на почутті жалості, використання самолюбства партнера за допомогою компліментів і лестощів, використання довірливості і поступливості партнера, провокування захисних реакцій, провокування замішання і дезорієнтації партнера, гра на нетерплячості партнера, гра на

почутті безвиході, провокування інтересу партнера до маніпулятора).

Теми рефератів:

1. Психологічні особливості вербальної комунікації. Вербальні засоби спілкування.
2. Культура говоріння. Уміння слухання.
3. Невербальні засоби спілкування: оптико-кінетичні, паралінгвістичні, екстралінгвістичні, просторово-часові.
4. Зони міжособистісного спілкування: інтимного спілкування, особистого спілкування, формального спілкування, публічного спілкування.

Література

1. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. – Київ : Талком, 2018. – 580 с.
2. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Волянчук, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
2. Пошукова система Springer <https://link.springer.com/>
3. Пошукова система Scirus <https://www.elsevier.com/>

Тема № 4 Міжособистісні відносини: спілкування та взаєморозуміння.

Семінарське заняття Особливості міжособистісного спілкування та взаєморозуміння.

Навчальна мета заняття: сформулювати уявлення про особливості міжособистісного спілкування та взаєморозуміння.

Кількість годин 2 години (денна форма навчання), - год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Поняття комунікації та її різновиди.
 2. Комунікативні бар'єри та їх подолання.
 3. Специфіка міжособистісного інформаційного обміну.
 4. Загальна характеристика міжособистісної взаємодії.
- Поняття соціальної інтеракції. 5. Типи та стратегії міжособистісної взаємодії.

Методичні вказівки

Комунікація – це передача інформації від однієї системи до іншої через посередництво спеціальних носіїв, сигналів. В суспільстві комунікація здійснюється між індивідами, групами, організаціями, державами, культурами завдяки знаковим системам (мовам). Комунікація між людьми відбувається у формі спілкування, як обмін повідомленнями, в яких

відображено знання, думки, ідеї, ціннісні ставлення, емоційні стани, програми діяльності сторін, що спілкуються.

В процесі безпосереднього спілкування між людьми комунікація нерозривно пов'язана з їх психологічною взаємодією і лише в абстракції може розглядатись як самостійна інформаційна форма міжособистісного спілкування.

За характером впливу інформація, що йде від комунікатора, може бути:

Спонукальна – висловлюється у наказі, проханні, інструкції, пораді і розрахована на те, щоб стимулювати певні дії, та виконує такі функції:

- активізація поведінки, тобто, спонукає до дії у певному напрямку;
- інтердикція – заборона певних дій;
- дестабілізація – порушення деяких автономних форм поведінки.

Констатуюча – виступає у формі повідомлення і передбачає зміну поведінки не прямо, а опосередковано та поступово.

Залежно від *спрямованості* інформації, виділяють:

Аксіальну – спрямовану на одного реципієнта.

Особливістю міжособистісної комунікації, яка пов'язана з умовами людського спілкування, є виникнення специфічних *комунікативних бар'єрів*.

Комунікативний бар'єр – це психологічна перепона, яка виникає на шляху передачі інформації.

У соціальній психології виділяють різні *типи* комунікативних бар'єрів:

Бар'єри нерозуміння: фонетичний бар'єр, семантичний бар'єр, стилістичний бар'єр, логічний бар'єр.

Бар'єри соціокультурних відмінностей: соціальні, політичні, релігійні, професійні, політичні, вікові.

Бар'єри відносин: виникають коли у взаємодії людей з'являються негативні почуття та емоції, котрі провокують взаємну недовіру, підозри, антипатію, небажання спілкуватись.

Індивідуально-психологічні бар'єри: замкнутість, сором'язливість, низький рівень розвитку комунікативних здібностей, несформованість соціальних вмінь, навичок спілкування, невміння слухати, тощо.

Сучасна соціальна психологія пропонує різні засоби, які сприяють прийняттю інформації з найменшими втратами. Сукупність таких засобів називають *фасцинацією*.

Міжособистісна комунікація – це передача інформації від людини до людини, у процесі спілкування.

Специфіка міжособистісної комунікації полягає у тому, що:

- вона є інтерсуб'єктивним процесом, так як пов'язана з відношенням двох індивідів, кожен з яких є активним суб'єктом (їх взаємне інформування передбачає налагодження сумісної діяльності);
- для міжособистісної комунікації є характерним безпосередній контакт між суб'єктами спілкування;
- міжособистісна комунікація вимагає наявності зворотного зв'язку: інформації про те, як реципієнт сприймає комунікатора, як оцінює його поведінку і слова;

- комунікативний вплив має психологічне значення і спрямований на зміну поведінки реципієнта;
- комунікативний вплив як результат обміну інформацією можливий лише тоді, коли комунікатор і реципієнт володіють єдиною системою кодування і декодування знаків, єдиною мовою.

Інтерактивна сторона спілкування – це та його сторона, яка фіксує не тільки обмін інформацією, але й організацію сумісних дій, які дозволяють організувати спільну для партнерів діяльність.

Людина, взаємодіючи з іншими людьми, одночасно вступає у певні конкретні зв'язки та відносини з ними, з різними соціальними групами, суспільством загалом. Тому в структурі інтерактивного спілкування можна виділити дві сторони:

1. *Внутрішню* (змістову)- сукупність відносин особистості із соціальним середовищем, які можна розглядати у двох аспектах: широкому(соціальному) і вузькому (міжособистісному). Міжособистісні відносини формуються під впливом безпосередніх умов життєдіяльності людини, їх специфічною рисою є емоційна забарвленість.

2. *Зовнішню* (формальна) сторона інтеракції являє собою реалізацію відносин у конкретній діяльності у формі обміну діями.

Традиційно у соціальній психології усі різновиди взаємодій поділяють на дві групи. До першої відносять дії, які сприяють організації спільної діяльності, забезпечують її інтеграцію, узгодженість, ефективність (кооперація, згода, пристосування, співробітництво тощо. До другої – конкуренцію, конфлікт, опозицію, тобто дії, що призводять до неузгодженості спільної діяльності, зниження її ефективності.

Розрізняють два основних типи взаємодії: співробітництво і суперництво (конкуренція).

Співробітництво – передбачає взаємопов'язані дії індивідів, що спрямовані на досягнення спільних цілей.

Суперництво – включає в себе спроби випередження або утиску суперника, який прагне до ідентичних цілей.

Під *стратегією взаємодії* розуміють сукупність домінуючих особливостей поведінки людини у стосунках з оточуючими, які проявляються в різних соціальних ситуаціях. Виділяють п'ять основних стратегій взаємодії.

Теми цільових виступів:

1. Прийоми активного слухання.
2. Взаємодії за по теорію транзактного аналізу Е. Берна.
3. Культурні синдроми по Г. Тріандіса і Г.Хофстеде (простота - складність, індивідуалізм - колективізм, відкритість - закритість, дистанція влади, уникнення непорозумінь, маскуліність - фемінність).
4. Особливості міжкультурної комунікації.
5. Культурна дистанція за І. Бабікеру.

Теми рефератів:

1. Поняття соціальної перцепції. Роль соціальної перцепції у процесі взаєморозуміння.

2. Механізми соціальної перцепції (взаєморозуміння).
3. Каузальна атрибуція та помилки атрибуції.
4. Деформації соціальної перцепції.
5. Психологія впливу. Способи і механізми впливу у процесі спілкування.

Література

1. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. – Київ : Талком, 2018. – 580 с.

2. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Волянчук, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Пошукова система DOAB <https://www.doabooks.org/>
2. Пошукова система SpringerOpen <https://www.springeropen.com/>
3. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>

Тема № 5 Група як соціально-психологічний феномен. Соціально-психологічні характеристики малої соціальної групи.

Семінарське заняття Поняття малої групи та її атрибутивні ознаки.

Навчальна мета заняття: сформулювати уявлення про соціально-психологічні характеристики малої соціальної групи.

Кількість годин 4 години (денна форма навчання), - год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Теоретичні підходи до дослідження груп у зарубіжній та вітчизняній психології.
2. Поняття та ознаки малої групи. 3.Класифікація малих соціальних груп.
4. Групова динаміка. Характеристика процесів групової динаміки.
5. Психологія міжгрупових відносин.

Методичні вказівки

Різноманітні уявлення про малу соціальну групу, розвиток групової психології стали передумовою кристалізації різноманітних напрямів у її вивченні. Найпомітніші серед них: *Діяльнісний підхід* заснований на принципі діяльності. *Організаційно-управлінський підхід* заснований на уявленнях про соціальну організацію та управлінську діяльність, має виражений прикладний характер та орієнтований переважно на психологічне забезпечення виробництва. *Параметрична концепція* відстоює ідею про те, що поетапний розвиток малої групи здійснюється завдяки розвитку її важливих соціально-психологічних параметрів (організаційних, емоційних, динамічних характеристик групи). *Соціометричний підхід* заснований Дж. Морено на

виокремленні двох структур суспільних відносин. *Соціологічний напрям* пов'язаний з експериментальною діяльністю Е.Мейо. *Психоаналітичний підхід* базується на засадах психоаналізу З.Фрейда. *Інтераціоналістський підхід* виходить з того, що групова поведінка зумовлюється взаємодією, активністю учасників групи та взаєминами між ними.

У соціальній психології найпоширенішими є два підходи до визначення малої соціальної групи.

За першого виділяють такі її ознаки, серед яких більшість пов'язана з міжособистісним спілкуванням її членів, що не виходять за межі цієї групи: безпосередність відносин, контакт «очі в очі»; невелика кількість людей, які можуть спілкуватися один з одним без посередників; частота та тривалість взаємодії членів групи між собою; спільність мети; наявність певної організації чи структури; певна тривалість існування групи.

Другий підхід головним групоутворюючим чинником визначає спільну діяльність, а сама мала група розглядається як осередок ширшої соціальної системи – суспільства.

Враховуючи, що кожна група характеризується багатьма ознаками, малі групи пропонують поділяти таким чином:

За типом головної діяльності та головної функції: виробничо-трудові, соціально-політичні, навчально-виховні, виконавчо-примусові, сімейні, військові, спортивні, ігрові, аматорські. *За соціальною спрямованістю*: соціально корисні, соціально небезпечні. *За мірою організації*: неорганізовані (випадкові), організовані (цільові). *За типом домінуючої структури*: формальні, неформальні. *За мірою безпосереднього впливу на особистість*: первинні – вторинні, основні – неосновні, референтні. *За мірою відкритості зв'язку з іншими групами*: відкриті, закриті. *За мірою міцності і стійкості внутрішніх зв'язків*: згуртовані, малозгуртовані, роз'єднані. *За тривалістю існування*: короткочасні, довготривалі.

Групова динаміка (грец. *dinamikos* — сильний) — сукупність процесів, що відбуваються в малій групі і характеризують її з точки зору руху, розвитку та функціонування (Л.Е. Орбан- Лембрик). Механізми групової динаміки забезпечують збалансованість між силами розвитку і стабілізації. Групова динаміка охоплює усі види колективної взаємодії у групі. Йдеться про такі процеси, як групова згуртованість, влада, прийняття рішень, зміна влади, конфлікти, спосіб реагування на інші групи.

До процесів групової динаміки відносять: утворення та розвиток малої групи; нормативна поведінка у групі; групова згуртованість; лідерство і керівництво в малих групах; прийняття групового рішення; груповий вплив; групова сумісність; конфлікти та їх розв'язання тощо.

Тривалий час проблема міжгрупових відносин не була провідною у соціальній психології. Ситуація різко змінилася з оприлюдненням критичних оцінок традиційної соціальної психології. Переломними у вивченні проблематики міжгрупових відносин стали 50-ті роки ХХ ст.

Міжгрупові відносини — сукупність соціально-психологічних явищ, які

характеризують суб'єктивне відображення зв'язків між соціальними групами, а також зумовлений ними спосіб взаємодії спільностей. Остаточне утвердження психології міжгрупових відносин як самостійної галузі соціальної психології відбулося пізніше, здебільшого завдяки дослідженням англійського психолога Генрі Теджфела.

Питання цільових виступів:

1. Класифікація малих соціальних груп
2. Явища соціальної фасилітації та соціальної лінощів: особливості прояву, причини виникнення.
3. Поняття і види конформності. Експерименти з дослідження групового тиску С. Аша і по дослідженню підпорядкування С. Мілграма, їх результати.

Теми рефератів:

1. Соціометрія як метод дослідження малої соціальної групи.
2. Стратометрична концепція та параметричний підхід до динаміки групового розвитку.
3. Стадії розвитку групи (за Л. Уманським).
4. Характеристика відносин між членами високоорганізованої групи.
5. Проблема прийняття групового рішення.
6. Групова згуртованість як складний психологічний феномен.

Література

1. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностаї, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. – Київ : Талком, 2018. – 580 с.
2. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Волянчук, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с
3. Скорюк В.Д. Социальная психология в схемах и комментариях: учеб.-практ. пособие Киев: Сварог, 2017. 207с

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
2. Пошукова система Springer <https://link.springer.com/>
3. Пошукова система Scirus <https://www.elsevier.com/>
4. Пошукова система Google books <https://books.google.com/>
5. Пошукова система DOAJ <https://www.doaj.org/>

Тема № 6 Групова динаміка.

Семінарське заняття Динамічні характеристики групи.

Навчальна мета заняття: сформувати уявлення про динамічні характеристики групи.

Кількість годин 4 години (денна форма навчання), - 2 год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Поняття та процеси групової динаміки.
2. Поняття про групові норми.
3. Поняття згуртованості в соціальній психології.
4. Індивідуальні та групові рішення.
5. Поняття про лідерство і керівництво. Характеристика стилів лідерства.

Методичні вказівки

Поняття “**групова динаміка**” має такі значення:

- певний напрямок дослідження малих груп у соціальній психології (школа К.Левіна);
- певні методики, якими можна користуватися у вивченні малих груп, більшість із яких розроблено в школі К.Левіна;
- “групова динаміка” на відміну від статички означає сукупність тих динамічних процесів, які одночасно відбуваються в групі в якусь одиницю часу і які знаменують собою рух групи від стадії до стадії, тобто її розвиток.

Механізми групової динаміки зумовлюють дві протилежні тенденції — інтеграцію та диференціацію групи, що мають своїм наслідком нерівномірність її розвитку. Динамічні процеси важливо розглядати з двох сторін: по-перше, з точки зору утворення малої групи, по друге, з точки зору явищ групової життєдіяльності, які виникають у ситуації розвитку сумісної діяльності.

Способи утворення малої групи є досить різними, оскільки малі групи існують в різноманітних сферах суспільного життя. Найчастіше вони диктуються зовнішніми по відношенню до групи факторами, наприклад, умовами розвитку певної організації, в рамках якої виникає мала група. Тобто, мала група утворюється відповідно з потребами функціонування суспільства (наприклад, шкільний клас створюється у зв’язку з приходом дітей у систему освіти).

Питання психологічних механізмів утворення малої групи досліджується в соціальній психології двома шляхами. Перший передбачає аналіз механізму прийняття кожним членом групи уже існуючої групової ціннісно-нормативної системи. Ця проблема стосується “підключення” до групи нового члена і передбачає дослідження феномена тиску групи на індивіда. Другий шлях передбачає аналіз процесу створення групових норм та цінностей за умови одночасного вступу в групу багатьох індивідів та наступне все більш повне прийняття цих норм, сприйняття всіма членами групи групових цілей.

Феномен групового тиску в соціальній психології отримав назву конформізму. Конформізм

— це пристосування, пасивне прийняття існуючого порядку речей, пануючої думки тощо. Конформізм полягає не просто в тому, що індивід діє так само, як всі, але в тім, що він піддається впливові загальної дії, тобто, він поводить не так, як це було б, коли б він був наодинці. Американськими соціальними психологами було здійснено ряд експериментів, в яких

вивчалися особливості та закономірності конформізму. Експерименти М.Шеріфа, С.Аша, С.Мілграма вважаються класичними. В їх основі – метод “підставної групи”.

У соціальній психології виділяється два види впливу групи на індивіда: нормативний і інформаційний. Інформаційний вплив здійснюється в ситуації, коли людина прагне отримати деяку інформацію, нестачу якої вона відчуває, для створення особистої стратегії поведінки. Коли потреба в такій інформації стає особливо гострою, поведінка інших буде цінним джерелом інформації.

Нормативний вплив – це вплив на особистість соціальних (групових) норм в ситуації, коли вона змушена підпорядковуватись цим нормам, щоб бути прийнятою, а не відкинутою суспільством (групою).

Теорія соціального поштовху досліджує характеристики групи і умови, за яких люди більш за все схильні підпорядковуватися нормативному соціальному впливу.

Соціальний вплив на індивіда може здійснювати і меншість членів групи. Вплив меншості в соціальній психології розглядається як інформаційний тиск. Чисельна меншість фактично може бути “більшістю”, якщо вона здатна нав’язати свої оцінки, думки, уявлення іншим членам групи.

Важливою стороною проблеми формування та розвитку малої групи є проблема групової згуртованості. Групова згуртованість – це процес формування особливого тиску зв’язків у групі, що дозволяють зовнішню задану структуру перетворити в психологічну спільноту, в системний психологічний організм, який функціонує за своїми особливими законами. Мала група, яка розглядається як вищий рівень розвитку групи, що характеризується високою згуртованістю, єдністю ціннісно-нормативної орієнтації, глибокою ідентифікацією і відповідальністю за результати сумісної групової діяльності, визначається поняттям “колектив”.

Підходи до дослідження згуртованості у вітчизняній соціальній психології спираються на ідею про те, що головним інтегратором групи є сумісна діяльність її членів. Цей підхід найліпше представлено в “теорії діяльнісного опосередкування міжособистісних стосунків” О.В.Петровського.

Групова згуртованість пов’язана із *міжособистісною сумісністю*, тобто взаємним прийняттям партнерів зі спілкування й спільної діяльності, яке базується на подібності та взаємній доповнюваності соціально-психологічних та індивідуально-психологічних характеристик – мотивів, інтересів, установок, характерів, темпераментів тощо.

Залежно від впливу конфлікту на розвиток групи виокремлюють такі їх типи: конструктивні (сприяють підвищенню ефективності діяльності групи за рахунок перебудови її структури та функцій, формування нових зв’язків, перерозподілу ролей), стабілізуючі (спрямовані на збереження існуючих у групі норм, їх закріплення) та деструктивні (спрямовані на дестабілізацію, руйнування норм, поглиблення протистояння членів групи). До функцій конфлікту вчені відносять руйнівну (емоційна напруженість, психічні травми, порушення закону, дисципліни). Конструктивну (подолання труднощів, криз, підвищення рівня організованості), діагностичну (розуміння причин

протиборства, мотивів його учасників).

До динамічних процесів малої групи відноситься також і процес прийняття групового рішення. Теоретичною основою проблеми групового рішення є питання порівняння цінності групових та індивідуальних рішень: групові рішення більш раціональні, обговорення у групі дає змогу краще і повніше оцінити альтернативи і обрати ефективнішу; групові рішення більш демократичні – члени групи поділяють відповідальність за виконання прийнятого рішення; груповий принцип прийняття рішень підвищує ймовірність їх виконання, оскільки група включається до процесу їх реалізації.

Важливо враховувати вплив характеристик завдання на груповий процес. Вчені використовували три типи групових завдань при дослідженні груп: продуктивний, дискусійний та проблемний. Було показано, що розв'язання проблемних завдань характеризувалось значною орієнтацією на дію, продуктивних – значним рівнем оригінальності висунутих ідей, а дискусійних завдань – високою мірою включеності досліджуваних в обговорення питання.

Таким чином, прийняття рішення – це процес, що включає певну послідовність взаємозалежних етапів: діагностика проблеми – виявлення, усвідомлення та визначення проблеми, формулювання обмежень і критеріїв прийняття рішень – об'єктивне оцінення, які обмеження (чинне законодавство, нестача ресурсів, кваліфікація підлеглих, їхня кількість, наявні повноваження) існують, як вони впливатимуть на розв'язання проблеми, визначення альтернатив

– визначаються та формулюються можливі альтернативні шляхи розв'язання проблеми, оцінка альтернатив – здійснюється на підставі критеріїв прийняття рішення (II етап), прийняття рішення (вибір альтернативи) – обирається альтернатива з найбільш прийнятними наслідками. Цінність прийнятого рішення стає очевидною, тільки після його реалізації. Тому необхідна наявність зворотного зв'язку – системи оцінки та контролю наслідків прийнятого рішення, його коригування.

Проблеми прийняття групових рішень пов'язані з розробкою технологій прийняття ефективних рішень. Найбільш дослідженою є техніка проведення дискусій, яка відбувається перед прийняттям групового рішення. Отже, групова діяльність підвищує якість рішення.

Дослідження процесу прийняття групового рішення виявило також феномен поляризації, який полягає в тім, що в процесі вироблення значущого для групи рішення відбувається своєрідна екстремізація групової думки: вона тяжіє до крайніх значень, а кількість середніх, проміжних рішень скорочується. Окремим випадком групової поляризації є феномен зрушення до ризику, який виявляється в тому, що загальноприйняте групове рішення виявляється більш ризикованим порівняно з усередненим.

Процеси інтеграції групи пов'язано з феноменом “лідерства”. Поняття “лідерство” пов'язано з поняттям “керівництва”. На відміну від лідера керівник колективу завжди виступає посередником соціального контролю

адміністративно-державної влади. Лідер - це член групи, що добровільно приймає на себе значно більшу міру відповідальності у досягненні групових цілей, ніж того вимагають формальні приписи або загальноприйняті норми.

У соціальній психології існує декілька точок зору на природу і сутність лідерства. Одна з них – “теорія рис” - обґрунтовує висунення лідерів їх особистісними якостями. Інша – “ситуаційна теорія” - обґрунтовує ініціативну поведінку особистості потребами соціальної ситуації, що склалася.

Активне дослідження проблеми лідерства розпочалося після відомих експериментів К.Левіна, який вивчав “стиль лідерства” - систему прийомів впливу лідера на групу. К.Левін виділив такі стилі лідерства: авторитарний, демократичний і анархічний (ліберальний). Ця типологія стилів лідерства у вітчизняній соціальній психології є найбільш поширеною.

Питання цільових виступів:

1. Поняття про лідерство та керівництво як персоніфіковані форми управління соціальних груп.
2. Теорії походження лідерства та керівництва.
3. Стиль керівництва і проблеми ефективності групової діяльності.
4. Характеристика стилів керівництва. Типи лідерства.
5. Індивідуально-психологічні характеристики керівника як чинник ефективного управління.

Теми рефератів:

1. Механізми групової динаміки: 1) механізми розвитку (ідіосинкразійний кредит лідера, нормативний вплив меншості, груповий конфлікт, ефекти поляризації і зсуву до ризику), 2) механізми стабілізації (конформність, сумісність і спрацьованість, згуртованість та стабілізації).
2. Функції групових норм. Нормативний та інформаційний впливи групи на індивіда. Вивчення механізмів засвоєння групових норм.
3. Конформізм та конформність.
4. Концепція референтних груп особистості.

Література

1. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. – Київ : Талком, 2018. – 580 с.
2. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Волянчук, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с.
3. Бандурка А.М., Землянская Е.В. Психология руководителя: монография Х. : Золотая миля, 2013. 720 с.
4. Скорюк В.Д. Соціальна психологія в схемах і коментарях: учб.-практ. пос. Київ : Сварог, 2017. 207 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
2. Пошукова система Springer <https://link.springer.com/>
3. Пошукова система Scirus <https://www.elsevier.com/>
4. Пошукова система Google books <https://books.google.com/>

Тема № 7 Великі соціальні групи

Семінарське заняття Соціально – психологічна характеристика великої соціальної групи. Масові явища.

Навчальна мета заняття: сформувати уявлення про велику соціальну групу.

Кількість годин 4 години (денна форма навчання), - год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Поняття соціальної групи. Ознаки та психологічні характеристики групи.
2. Класифікація груп.
3. Психологічні характеристики великих соціальних груп та стихійних спільностей.
4. Психологія етнічних груп.
5. Психологічні особливості українського національного характеру.

Методичні вказівки

Спілкування і міжособистісна взаємодія відбуваються в соціальному контексті, тобто в конкретному соціально-історичному та соціокультурному середовищах, у різноманітних формуваннях і об'єднаннях. Існування таких угруповань та їх вплив на психіку індивіда є природним і об'єктивним результатом історичного розвитку людської цивілізації.

Різнорманітні сукупності індивідів соціальна психологія позначає поняттями —спільність і

—група.

Дослідники вказують на певні відмінності в сутності та обсязі понять —соціальна спільність і —соціальна група. Якщо поняття —соціальна група в основному позначає функціонування певного угруповання, товариства, об'єднаних спільними цілями людей, то поняття —соціальна спільність акцентує на результатах цього функціонування — виникненні певного соціального переживання, яке стає надбанням кожного належного до неї індивіда. Крім того, поняття — соціальна спільність ширше. Особливим різновидом великих соціальних груп є короткочасні об'єднання багатьох осіб, часто з різними інтересами, які збираються разом і демонструють спільні дії. Вони можуть бути кимось організованими, або виникати стихійно. Такі групи не завжди чітко усвідомлюють свою мету і можуть діяти дуже активно. У них легко виникають і поширюються різні масові явища: чутки, паніка та ін. Традиційно великими стихійними групами вважають *масу, публіку, аудиторію, натовп*.

Велика група характеризується опосередкованим, здебільшого анонімним характером спілкування, що зумовлено значним розміром групи і

неможливістю прямого контакту членів групи один з одним. Великі групи у свою чергу поділяються на *організовані*, до яких належать нації, народності, тощо, і *неорганізовані*, що характеризуються стихійністю виникнення. Групові соціальні спільності поділяють також на: *глобальні* (людство загалом); *субглобальні* (організації і рухи, що мають світовий, інтернаціональний характер: світові релігії, політичні рухи); *соцієтальні* (суспільства країн, нації); *субсоцієтальні* (соціальні класи, професійні групи); *мікрогрупи* (малі групи).

Для всіх великих соціальних груп характерні деякі *загальні ознаки*, які відрізняють ці групи від малих і мають істотне значення з точки зору соціально-психологічного аналізу:

- специфічні регулятори соціальної поведінки (звичай, обряди, традиції);
- наявність специфічної мови (у нац. групах);
- специфічна форма спілкування (жаргон, манера, правила, норми спілкування);
- єдність особливостей життєвої позиції таких груп разом із специфічними регуляторами поведінки характеризують спосіб життя групи, її специфічну життєву позицію.

Структура психології великих соціальних груп є досить складною і включає цілу низку елементів. У широкому розумінні до них належать *психічні властивості, психічні процеси і психічні стани*. З метою детальнішого аналізу психології великих груп виділяють *динамічні елементи* (настрій) і *стійкі утворення* (традиції, навички, інтереси).

Різновидом великих соціальних груп є етнічні групи.

Етнічна група – стійка спільність, що історично склалася на певній території, якій властиві відносно стабільні особливості мови, спільні риси, неповторні якості, усвідомлення єдності і відмінності від інших утворень (самосвідомість етносу), відмінні від інших груп характеристики (спосіб життєдіяльності, традиції, норми, правила, звички, побут, матеріальна та духовна культура, метод господарсько-економічної діяльності, внутрішня формальна організація тощо). Формується і розвивається етнічна група природно-історичним шляхом. Існує як *реальна (компактна)* сукупність людей, яка завдяки своїй відносній цілісності є самостійним суб'єктом історичного і соціального процесу.

У більшості досліджень до *типових рис* українського національного характеру відносять демократичність, волелюбність, емоційність, що проявляється у наближеності до природи, культі жінки і родини, релігійності, толерантності до інших народів, працелюбності, гостинності тощо.

Теми рефератів:

1. Концепції Г. Лебона, Г. Тарда, З. Фрейда про психології мас.
2. Закономірності розвитку і способи впливу, що реалізуються в натовпі (на прикладах, описаних в літературі).
3. Поняття етносу і феномени етнічних груп.
4. Національний характер: підходи, приклади (різні національні

характери, описані в літературі).

Література

Основна:

1. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. – Київ : Талком, 2018. – 580 с.
2. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Волянчук, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с.
3. Шахова О. Г. Соціальна психологія особистості Харків: «Контраст», 2019. 116 с.

Допоміжна:

4. Бандурка А.М., Землянская Е.В. Психология руководителя: монография Х. : Золотая миля, 2013. 720 с.
5. Скорюк В.Д. Соціальна психологія в схемах і коментарях: учб.-практ. пос. Київ : Сварог, 2017. 207 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

6. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
7. Пошукова система Springer <https://link.springer.com/>
8. Пошукова система Scirus <https://www.elsevier.com/>

Тема № 8 Соціальна психологія особистості.

Семінарське заняття Проблема особистості в соціальній психології.

Навчальна мета заняття: сформулювати уявлення про поняття особистості в соціальній психології.

Кількість годин 2 години (денна форма навчання), - 2 год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Структурно-функціоналістська парадигма в аналізі проблеми особистості.
2. Ідея про роль ірраціональних факторів у соціальній поведінці особистості.
3. Феноменологічна парадигма в аналізі проблеми особистості.
4. Розвиток проблематики соціальної психології особистості.

Методичні вказівки

Спроба розглянути становлення проблематики соціальної психології особистості в історичному аспекті неминує стикається з певними труднощами вибору: по суті, уся історія поглядів на предмет соціальної психології є історія специфічних розв'язків проблеми особистості й суспільства, що є центральними для гуманітарного знання в цілому. Ми спробуємо простежити основні вектори розвитку соціально-психологічної проблематики особистості — спочатку в класичній західноєвропейській соціології й ранніх соціально-психологічних

концепціях, а потім через аналіз основних теорій сучасної соціальної психології. Для родоначальників європейської традиції структурного функціоналізму в соціології О. Конта (1798–1857) і Г. Спенсера (1820–1903) проблема співвідношення індивідуального й соціального виступала як проблема відношення людини до «соціального порядку», причому розв'язання її було двоїстим. Таким чином, не стільки «соціальний порядок» творить особистість, скільки, скоріше, особистість задає становлення певного «соціального порядку». Згідно Конту, для особистості характерні дві властивості, у яких проявляється її соціальна природа і які ведуть до

«загальної згоди»: потреба перебувати в суспільстві собі подібних і потреба в доброзичливій кооперації. Обидві вони є наслідком перемоги в ході історичного розвитку соціального інстинкту над індивідуалістичним. Подальший розвиток даної проблематики був пов'язане з визначенням у руслі класичної соціології ліній соціологізму й психологізму, початок якому поклала полеміка Є. Дюркгейма (1859–1917) і Г. Тарда (1843–1904).

Ідея про роль ірраціональних факторів у соціальній поведінці особистості знайшла своє більш конкретне втілення в одній з перших соціально-психологічних концепцій — «психології мас» Гюстава Лебона (1841–1931). З погляду Лебона, головною рисою наступаючої епохи (малося на увазі настання XX століття) стане заміна свідомої діяльності окремих індивідів несвідомою владою юрби. Продовжуючи лінію психологізму в аналізі проблеми особистості й суспільства, Гюстав Лебон уважав причиною соціальної динаміки постійну зміну ідей: будучи початково інтелектуальним і духовним надбанням однієї людини, певна ідея шляхом зараження проникає в «душу маси», знаходячи все більшу й більшу кількість своїх прихильників. Лебон відзначає наступні основні особливості особистості в «масі»:

- стаючи її членом, людей здобуває більша свідомість власної сили й перестає приборкувати вроджені інстинкти, отже, підвищується рівень його імпульсивної активності; ірраціональність, що вирвалася на волю, людину змушує її жити більше почуттями, а не прислухатися до доводів розуму, отже, підвищується рівень її емоційності й знижується рівень критичності;
- зростає в силу перерахованого вище сприйнятливості до впливу й схильність зараженню змушують людину принести в жертву свої індивідуальні інтереси й відмовитися від довільної поведінки;
- закономірним підсумковим наслідком є зниження рівня індивідуальної відповідальності й фактична передача цієї функції лідерові — «вождеві маси».

Г. Лебон завершує свою характеристику особистісних змін, що відбуваються з людиною в результаті його включеності в більші соціальні групи, необхідною вимогою появи фігури вождя, у якій повинні персоніфікуватися загублені кожним членом «маси» особистісні атрибути.

Подальший пошук соціального в особистості розвивався в руслі феноменологічної традиції в соціології, пов'язана з іменами Є. Гуссерля, М. Вебера й ін. Основні положення феноменологічного підходу до аналізу

проблеми особистості й суспільства можуть бути коротко сформульовані в такий спосіб:

- традиції природничо-наукового знання, зокрема принципи позитивізму, не застосовні при вивченні соціальних явищ;
- найважливішою здатністю особистості є здатність інтерпретувати й зводити до різних типів уся різноманітність своїх вражень про світ;
- справді соціальне в особистості приховано від очей дослідників; науковий інтерес представляє не стільки зовнішня сторона соціального (наприклад, соціальна поведінка), скільки внутрішня (наприклад, суб'єктивне розуміння людиною цілей своєї соціальної поведінки).

Отже, основне дослідницьке завдання полягає в описі природи повсякденної свідомості. Таким чином, з даної точки зору основною характеристикою людини як соціального суб'єкта є здатність до значеннєвої інтерпретації дійсності.

Однієї з характерних рис вивчення особистості на ранніх етапах розвитку соціальної психології було звертання до особистості через «безособистісне», через аналіз процесів деперсоналізації. Перший в історії соціальної психології систематичний експеримент, присвячений кількісному виміру впливу конкуренції на продуктивність діяльності, був проведений Н.Тріплеттом в 1898 г. У перші десятиліття нашого століття Ф. Олпорт, узагальнивши дані Н. Тріплетта, уперше ввів у соціальну психологію поняття соціальної фасилітації та соціальної інгібіції. Подібний же фокус інтерпретації прослідковується й у дослідженнях конформізму. У класичних експериментах Соломона Аша по вивченню групового впливу. Вивчення в соціальній психології рольової поведінки людини. Інтерес до соціально-психологічних проблем особистості з погляду аналізу структур її індивідуальної самосвідомості, була пов'язана з вивченням процесів інтеракції (Г. Мід).

Питання цільових виступів:

1. Взаємозв'язок соціального та індивідуального в особистості.
2. Соціально-психологічна структура особистості.
3. Соціально-психологічний тип особистості.
4. Соціальна зрілість особистості.

Теми рефератів:

1. Загальна характеристика соціально-психологічних теорій особистості.
2. Аналіз зарубіжних психологічних теорій особистості.
3. Порівняльна характеристика основних моделей особистості.
4. Основні напрямки дослідження особистості у вітчизняній психологічній науці.

Література

Основна:

1. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностаї, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. – Київ

: Талком, 2018. – 580 с.

2. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Волянчук, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с

3. Шахова О. Г. Соціальна психологія особистості Харків: «Контраст», 2019. 116 с.

Допоміжна:

4. Скорюк В.Д. Соціальна психологія в схемах і коментарях: учб.-практ. пос. Київ : Сварог, 2017. 207 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

5. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
6. Пошукова система Google books <https://books.google.com/>
7. Пошукова система SpringerOpen <https://www.springeropen.com/>
8. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>

Тема № 9 Соціалізація особистості як соціально-психологічний феномен.

Семінарське заняття Соціалізація особистості.

Навчальна мета заняття: формування у студентів уявлень про основні теоретичні підходи до аналізу соціалізації.

Кількість годин 4 години (денна форма навчання), - год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Поняття соціалізації особистості.
2. Етапи соціалізації особистості.
3. Функції соціалізації. Форми соціалізації.
4. Сфери та інститути соціалізації.
5. Механізми, засоби, моделі соціалізації особистості.

Методичні вказівки

Соціально-психологічне розуміння соціалізації особистості визначає погляд на неї як на специфічне утворення, продукт соціально-психологічного відображення соціального життя, соціальних відносин.

Формування особистості відбувається за допомогою власного досвіду становлення і розвитку в безпосередніх соціальних контактах, у процесі яких людина зазнає впливу мікросередовища, а через нього – і макросередовища, його культури, соціальних норм та цінностей. Так відбувається соціалізація особистості.

Соціалізація (лат. *socialis* — суспільний)– процес входження індивіда у суспільство, активного засвоєння ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в певному суспільстві.

У процесі соціалізації в людини формуються соціальні якості, знання,

вміння, навички, що дає їй змогу стати дієздатним учасником соціальних відносин. Соціалізація відбувається як за стихійного впливу на особистість різних обставин життя, так і за цілеспрямованого формування особистості.

Людина прилучається до групи, намагаючись стати її частиною, осягнути почуття —Ми і почуття —Я серед —Ми, що позбавляє самотності, дає відчуття сили і впевненості, спонукає до впливу на соціальне життя у групі в процесі міжособистісних контактів, сприяє набуттю індивідуального досвіду.

Соціалізація є тривалим процесом, у своєму розвитку вона долає кілька стадій.

Стадії соціалізації – етапи, періоди становлення особистості, засвоєння нею соціального досвіду.

Єдиної класифікації стадій соціалізації не вироблено, оскільки різні вчені за основу беруть різні критерії. Наприклад, з огляду на участь у трудовій діяльності Г.Андрєєва виділяє дотрудову, трудову і післятрудову стадії соціалізації.

Дотрудова стадія охоплює дитячий, підлітковий та юнацький вік, включаючи два самостійні етапи: *ранньої соціалізації* (імітації і копіювання дітьми поведінки дорослих; ігрової діяльності, коли діти усвідомлюють поведінку як виконання ролі; групових ігор, під час яких діти вчаться розуміти, чого від них чекає група людей) та *навчання*.

Трудова стадія соціалізації – пов'язана зі зрілістю особистості, реалізацією та поглибленням нею соціального досвіду.

Післятрудова соціалізація – полягає в реалізації потенціалу людей похилого віку. Якщо розглядати соціалізацію з точки зору її *функцій*, то слід виділити найперше такі:

Функція *соціальної адаптації* – полягає в засвоєнні індивідом соціальних норм, суспільних цінностей, значень, символів, сприйняття соціальних стереотипів, стандартизацію мови, жестів, характерних для людей конкретного суспільства, формування соціального характеру особистості.

Функція *інкультурації* – засвоєння традицій певної культури суспільства з метою передачі їх наступному поколінню.

Функція *інтерпретації особистості* – розвиток специфічної ієрархії мотивів, цінностей, інтересів, формування персональної ідентичності, засвоєння соціальних ролей.

Функція *конструювання* – активне відтворення людиною соціального досвіду, який нею засвоєно. Результатом даного процесу стає утворення людиною образу соціального світу, частиною якого є уявлення про себе як про частину цього світу. Цей образ для людини стає сконструйованою реальністю.

Соціалізація відбувається як за стихійного впливу на особистість різних життєвих обставин, так і за цілеспрямованого формування особистості. У зв'язку з цим розрізняють *направлену і ненаправлену (стихійну)* форми соціалізації особистості.

Направлена форма соціалізації (або виховання) – це спеціально

розроблена певним суспільством система засобів впливу на людину з метою формування її особистості у відповідності з інтересами цього суспільства.

Ненаправлена, або стихійна форма соціалізації – це так би мовити «автоматичне» виховання певних соціальних навичок у зв'язку з постійним перебуванням людини в безпосередньому соціальному оточенні.

Процес соціалізації відбувається у конкретному середовищі, тобто у сфері соціалізації.

Сфера соціалізації – середовище дії, в якому відбувається процес розширення та примноження соціальних зв'язків людини із соціальним середовищем.

Основними сферами соціалізації є діяльність, спілкування, самосвідомість.

У *діяльності* людина виражає себе як соціальний індивід, проявляє особистісні смисли, виявляє самостійність, ініціативу, творчість та професіоналізм, засвоює нові види активності.

У сфері *спілкування* відбувається поглиблене розуміння себе та інших учасників комунікативного процесу, збагачення змісту взаємодії та сприйняття людьми одне одного.

Сфера *самосвідомості* передбачає становлення «Я-концепції» індивіда, осмислення свого соціального статусу, засвоєння соціальних ролей, формування соціальної позиції, моральної орієнтації.

Суспільство здійснює вплив на особистість через інститути соціалізації.

Інститути соціалізації – конкретні групи, в яких людина долучається до системи норм, цінностей і соціальних зв'язків (сім'я, школа, неформальні організації, засоби масової інформації, тощо).

Соціально-психологічні механізми – це психологічні впливи або засоби, за допомогою яких здійснюється соціально-психологічне відображення людиною реалій соціального життя, а отже перехід зовнішніх впливів соціального оточення у внутрішні регулятори її поведінки.

Відносно виділення механізмів соціалізації у психології існує кілька точок зору. На думку Г.Тарда, механізмами соціалізації виступають: імітація (наслідування), ідентифікація, керівництво. Окремі науковці до механізмів соціалізації відносять наслідування, референтну групу, ідентифікацію, рефлексію. А серед механізмів соціалізації називають навіювання, наслідування, психологічне зараження, ідентифікація, авторитет, популярність.

Лідія Орбан-Лембрик до механізмів соціалізації відносить:

Соціальну адаптацію – вид взаємодії особи із соціальним середовищем, у процесі якого відбувається узгодження вимог та сподівань обох сторін;

Інтеріоризацію – процес формування внутрішньої структури людської психіки за допомогою засвоєння соціальних норм, цінностей, ідеалів, процес переведення елементів зовнішнього середовища у внутрішнє «Я».

Механізми соціалізації психологи поділяють на три групи:

- 1) *неусвідомлювані* (навіювання, зараження, наслідування, ідентифікація);
- 2) *усвідомлювані*

(референтна група, авторитет, популярність); 3) *окрема група* механізмів до якої належать санкції заохочення і покарання, що застосовуються у суспільстві. Соціалізація здійснюється за допомогою широкого набору засобів, які можна об'єднати у такі групи:

Питання цільових виступів:

1. Поняття соціалізації особистості в соціальній психології.
2. Зміст соціалізації. Фактори формування в процесі соціалізації позитивної Я-концепції особистості.
3. Конструювання соціального світу і самоконструювання в процесі соціалізації.
4. Етапи й інститути соціалізації.
5. Концепції соціалізації в закордонній психології.

Теми рефератів:

1. Основні механізми соціалізації.
2. Соціалізація, десоціалізація, ресоціалізація та адаптація особистості.
3. Формування захисних функцій особистості у процесі соціалізації.
4. Гендер як психологічна і соціальна характеристика чоловіків та жінок, що формується в процесі соціалізації.
5. Провідні чинники гендерної соціалізації.

Література

Основна:

1. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. – Київ : Талком, 2018. – 580 с.
2. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Волянчук, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с
3. Шахова О. Г. Соціальна психологія особистості Харків: «Контраст», 2019. 116 с.

Допоміжна:

4. Бандурка А.М., Землянская Е.В. Психология руководителя: монография Х. : Золотая миля, 2013. 720 с.
5. Скорюк В.Д. Соціальна психологія в схемах і коментарях: учб.-практ. пос. Київ : Сварог, 2017. 207 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

6. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
7. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>

Тема № 10 Особистість у групі.

Семінарське заняття Соціально-психологічна характеристика особистості.

Навчальна мета заняття: сформулювати уявлення про соціально-

психологічну

характеристику особистості.

Кількість годин 4 години (денна форма навчання), - год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Соціальний статус як показник становища особистості у суспільстві.
2. Соціальна позиція та її вплив на поведінку особистості.
3. Соціальна установка як регулятор поведінки особистості.
4. Поняття соціальної ролі та соціальної функції особистості.
5. Генезис та структура соціальної ролі.

Методичні вказівки

Поведінка людини в соціумі визначається насамперед тими функціями, які вона виконує, її становищем у суспільстві, правами і обов'язками щодо інших людей та до групи загалом.

Місце особистості в суспільстві, яке визначає її спосіб життя і приналежність до певних соціальних, професійних та інших груп, тобто ознаки, що характеризують її як певний соціальний тип, називається – *соціальний статус*.

Підґрунтя статусу становлять ті права, які надаються людині суспільством, як носію даного статусу, і обов'язки, які вона повинна виконувати відповідно до свого статусу. Оскільки людина є центром перетину різних соціальних зв'язків, виділяють такі *різновиди* соціального статусу: економічний, політичний, правовий, професійний, особистий (сімейний).

Соціальний статус особистості є динамічним явищем. Соціальна мобільність людини в суспільстві є передумовою зміни її соціального статусу, що сприяє всебічному розвитку, найповнішій реалізації її здібностей. На міжособистісному рівні спілкування статус людини визначається її місцем у системі її зв'язків з іншими людьми. Тобто він є показником соціально-психологічних властивостей особистості в структурі комунікативного процесу.

Місце особистості в системі спілкування, відображення міжособистісних відносин у її внутрішній структурі виражає такий соціально-психологічний феномен, як соціальна позиція.

Соціальна позиція – це стійка система відносин людини з певними аспектами дійсності, що виявляється у відповідній поведінці та вчинках; узагальнена характеристика поглядів, уявлень, установок людини, групи у статусно-рольовій структурі.

Соціальна позиція не виникає ситуативно, вона пов'язана зі стійкими характеристиками особистості, що є підставою для тверджень про *стійку* і *нестійку* позицію, які характеризують ступінь особистісної зрілості. Розрізняють позицію і за *ступенем активності*.

Активна позиція виражає діяльне ставлення людини до подій та вчинків, пов'язана із намаганням впливати на соціальні відносини та соціальні події.

Важливою властивістю позиції є прагнення завоювати для себе право на певну поведінку.

Особливості реагування людини на оточуюче середовище та життєві події і ситуації, пов'язані з дією соціальних установок.

Установка особистості свідчить про її готовність діяти певним чином, що зумовлює швидкість її реагування на ситуацію та деякі ілюзії сприймання.

Соціальна установка – це детермінована минулим досвідом психологічна готовність людини до певної поведінки стосовно конкретних об'єктів, до вироблення його суб'єктивних орієнтацій як члена групи (суспільства) щодо соціальних цінностей, об'єктів тощо.

Структуру соціальної установки утворюють *когнітивний* (пізнавальний), *афективний*

(емоційний) та *конативний* (поведінковий) компоненти.

Різновиди установки виділяють відповідно до різних рівнів складності установки та залежності від об'єкту, на який спрямована установка. Відповідно до рівнів складності та специфіки формування установки поділяють на: *елементарні фіксовані установки, соціальні фіксовані установки, базові соціальні установки, ціннісні орієнтації особистості*. Залежно від того на який об'єктивний чинник спрямована установка, виділяють три рівні регуляції поведінки – *сміслові, цільові та операційні* соціальні установки.

Динамічний аспект соціального статусу та соціальної позиції особистості реалізується через її роль у системі соціальних відносин.

Соціальна роль є поведінковою характеристикою людини. *Соціальна роль* – це певна соціальна, психологічна характеристика особистості, спосіб поведінки людини залежно від її статусу і позиції у групі, суспільстві, в системі міжособистісних, суспільних відносин.

Науковці наголошують на важливості диференціації понять «соціальна роль» і «соціальна функція». Поняття «*соціальної ролі*» носить дещо суб'єктивне забарвлення, так як характеризує соціальну поведінку людини, беручи до уваги деякі особистісні аспекти (відношення людини до певної соціальної ролі, особистісну специфіку виконання ролі, її значення для людини).

Поняття «*соціальної функції*» носить безособовий характер і визначає лише ті обов'язки, які вона повинна виконувати, не враховуючи її особистих позицій.

Якщо поняття «соціальна функція» відображає, що людина робить, то поняття «соціальна роль» - показує, як вона це робить.

Онтогенетично процес формування соціальних ролей проходить у кілька етапів. *Генезис ролі* включає в себе стадії, які одночасно розглядають як *структуру ролі*: зразок ролі, модель ролі, рольова поведінка.

Зразок ролі – механізм прийняття ролі, який закладається ще у ранньому дитинстві. Дитина засвоює певні зразки рольової поведінки у процесі соціалізації. Ці зразки містять у собі певні очікування і вимоги зі сторони дорослих, і є певним шаблоном поведінки, котрого дитина спочатку

притримується шляхом наслідування, а згодом – свідомого засвоєння.

Модель ролі. Навколишня дійсність дає людині велику кількість зразків поведінки в різних ситуаціях. Сприймаючи ці зразки, людина оцінює їх, порівнює, спів ставляє зі своїми поглядами, досвідом, можливостями; відбирає ті, що їй імпонують, формуючи модель власної поведінки, згідно з особистими цінностями, орієнтаціями, установками, психічним станом.

Рольова поведінка – практична реалізація зразка і моделі ролі. Це реальні вчинки людей, що опосередковуються вимогами і очікуваннями оточення, особистісними властивостями людини, її уявленнями про оточуючий світ і про саму себе.

Якщо роль прийнята людиною, вона починає відчувати рольову ідентичність, усвідомлює себе суб'єктом ролі. У соціальній психології виділяють такі форми рольової ідентичності: *статева ідентичність; етнічна ідентичність; групова; політична; професійна.*

Питання цільових виступів:

1. Соціально-нормативна регуляція поведінки особистості.
2. Поняття просоціальної поведінки особистості. Альтруїзм.
3. Проблема асоціальної поведінки. Причини та форми асоціальної поведінки.
4. Соціально-психологічна дезадаптація особистості. Соціальна напруженість.

Література

Основна:

1. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. – Київ : Талком, 2018. – 580 с.
2. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Воляннюк, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с
3. Шахова О. Г. Соціальна психологія особистості Харків: «Контраст», 2019. 116 с.

Допоміжна:

4. Бандурка А.М., Землянская Е.В. Психология руководителя: монография Х. : Золотая миля, 2013. 720 с.
5. Скорюк В.Д. Соціальна психологія в схемах і коментарях: учб.-практ. пос. Київ : Сварог, 2017. 207 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

6. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
7. Пошукова система SpringerOpen <https://www.springeropen.com/>
8. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>

Тема № 11 Соціальний вплив: рівні, зміст, феноменологія.

Семінарське заняття Інституціональні рівні соціального впливу.

Навчальна мета заняття: формування у студентів уявлення про інституціональні рівні соціального впливу: сім'ю та систему освіти як інститути соціалізації, засоби масової інформації та мережу Інтернет як агенти соціалізації.

Кількість годин 2 години (денна форма навчання), - 2 год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Родина як інститут соціалізації.
2. Освітні інститути та особистість.
3. Вплив засобів масової інформації
4. Вплив нових інформаційних технологій – Інтернет.

Методичні вказівки

Поряд з родиною система освіти традиційно виділяється як другий провідний інститут соціалізації. У цій своїй якості вона має ряд специфічних особливостей. По-перше, характеризується чітко вираженим цілеспрямованим характером впливу: відтворення існуючої суспільної системи, і в цьому змісті освіта консервативна. По-друге, для будь-якої системи освіти характерна орієнтація на ідеальну модель: і навчальний і виховний вплив у ній припускає наявність деякого ідеального зразка (що виражається в сумі вмінь і знань або/і в якостях особистості), які необхідно одержати «на виході». По-третє, будь-який освітній інститут несе в собі критерії оцінки своєї діяльності, що розуміються, як правило, через ступінь відповідності того, що вийшло «на виході» заявленому ідеальному зразку.

Специфіка родини як соціального інституту полягає в тому, що вона, з одного боку, може бути розглянута як структурний елемент суспільства, а з іншого — як мала група. Відповідно родина, виконуючи свою, що соціалізує функцію стосовно особистості, є, з одного боку, провідником макросоціальних впливів, зокрема впливів культури, а з іншого — середовищем мікросоціальної взаємодії, що характеризується своїми особливостями.

Інтернет, як віртуальна комунікація, у силу ряду об'єктивних технологічних особливостей (анонімності, дистантності, відсутності маркерів тілесності) надає для користувача максимальні можливості в самовизначенні й самоконструюванні.

Поряд з родиною й системою освіти сьогодні до найсильніших агентів соціального впливу на особистість усе частіше відносять засоби масової інформації (ЗМІ): печатка, радіо, телебачення, Інтернет. Однією із провідних соціально-психологічних функцій ЗМІ традиційно виділяється формування соціальної ідентичності. Соціалізований вплив ЗМІ визначається тим, що вони багато в чому задають змістовний простір, у якому розвертається соціалізація особистості: етичні норми й поведінкові моделі, трансльовані ЗМІ, формуючи її ціннісні орієнтації й нерідко реальну поведінку.

Теми рефератів:

1. Соціальний вплив на потребово-мотиваційну сферу.

2. Соціальний вплив на інтелектуально-пізнавальну сферу.
3. Соціальний вплив на емоційно-вольову сферу.
4. Соціальний вплив на комунікативно-поведінкову сферу.

Література

Основна:

1. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. – Київ : Талком, 2018. – 580 с.
2. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Воляннюк, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с
3. Шахова О. Г. Соціальна психологія особистості Харків: «Контраст», 2019. 116 с.

Допоміжна:

4. Бандурка А.М., Землянская Е.В. Психология руководителя: монография Х. : Золотая миля, 2013. 720 с.
5. Скорюк В.Д. Соціальна психологія в схемах і коментарях: учб. -практ. пос. Київ : Сварог, 2017. 207 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

6. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
7. Пошукова система SpringerOpen <https://www.springeropen.com/>
8. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>

Тема № 12 Соціальна регуляція поведінки особистості.

Семінарське заняття Соціальна регуляція як об'єкт дослідження.

Навчальна мета заняття: формування у студентів уявлення про основні напрямки соціальної регуляції поведінки особистості.

Кількість годин 4 години (денна форма навчання), - год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Груповий рівень соціального впливу й вплив у міжособистісній взаємодії.
 - 1.1. Основні феномени групового впливу
 - 1.2. Вплив «своїї» і «чужої» групи. Вплив формальних авторитетів.
 - 1.3. Вплив у міжособистісній взаємодії.
2. Регуляція соціальної поведінки. Ціннісно-нормативна регуляція соціальної поведінки.
 - 2.1. Поняття соціальної поведінки і його регуляторів
 - 2.2. Нормативна регуляція поведінки. Теорії та підходи до розглядання ієрархічної структури цінностей особистості (М. Рокіч, Ш. Шварц, В. Білські та інші).

Методичні вказівки

Починаючи із класичних експериментів С. Аша по вивченню конформної поведінки було показано, що: гомогенні, однорідні за якою-небудь ознакою групи провокують більшу кількість конформних реакцій своїх членів, ніж гетерогенні; групи, що відрізняються високим ступенем групової згуртованості, виявляють більш виражений груповий тиск, чим менш згуртовані; децентралізована структура внутрішньогрупової комунікації позитивно пов'язане з ростом конформної поведінки. Цей далеко не очевидний факт був предметом множинних інтерпретацій. Наприклад, згідно з інформаційною теорією конформності Г. Джерарда, він є наслідок прагнення людини редукувати невизначеність свого положення в ситуації комунікації. Групи, які оцінюються людиною як привабливі з якого-небудь погляду (що володіють великим ступенем компетентності в проблемі, високим соціальним статусом і т.п.), мають більший потенціал групового впливу, ніж групи малопривабливі.

Соціальна поведінка регулюється різними факторами — соціальними й психологічними. На кожному соціальному рівні можуть виділятися свої специфічні регулятори соціальної поведінки: у більших групах (на відміну від малих груп) діють такі регулятори соціальної поведінки, як удача, звичаї й традиції. Культура регулює соціотипічну поведінку людей, звільняючи індивіда від прийняття індивідуальних розв'язків; основним регулятором соціальної поведінки в малій групі є соціальні норми; специфічні регулятори соціальної поведінки виділяються й на рівні особистості — це її соціальні установки (атитюди).

Питання цільових виступів:

1. Охарактеризуйте конформізм як соціальне явище.
2. Використовуючи навчальну й наукову літературу, назвіть фактори (диспозиційні й ситуаційні), від яких залежить рівень конформності індивіда.
3. Проаналізуйте, яким чином на схильність до

Теми рефератів:

1. Основні напрямки соціальної регуляції (трансляція культури, соціальних норм і соціальних ролей).
2. Основні форми прояву активності особистості в соціальному процесі (пізнання соціального світу, соціальна поведінка і самовизначення).
3. Формування норм і цінностей як результат соціалізації.

Література

Основна:

1. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. – Київ : Талком, 2018. – 580 с.
2. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Волянчук, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с

3. Шахова О. Г. Соціальна психологія особистості Харків: «Контраст», 2019. 116 с.

Допоміжна:

4. Бандурка А.М., Землянская Е.В. Психологія керівника: монографія Х. : Золота миля, 2013. 720 с.

5. Скорюк В.Д. Соціальна психологія в схемах і коментарях: учб.-практ. пос. Київ : Сварог, 2017. 207 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Пошукова система DOAB <https://www.doabooks.org/>
2. Пошукова система SpringerOpen <https://www.springeropen.com/>
3. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>

Тема № 13 Соціальна установка: поняття, функції, структура, динаміка.

Семінарське заняття Характеристика соціальної установки.

Навчальна мета заняття: формування у студентів уявлення про соціальні установки, їх структуру, функції та види, формування вмінь діагностувати соціальні установки та впливати на їх зміну.

Кількість годин 4 години (денна форма навчання), - 2 год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Поняття, компоненти та дослідження соціальної установки.
2. Фактори, що впливають на зв'язок установки і поведінки.
3. Джерела й принципи формування установок.
4. Процес формування установок.

Соціальна установка – це і є наше ставлення до кого-небудь або до чого-небудь, яке склалося на основі знання й оцінки. У науковій літературі соціальні установки також називають атитюдями, якщо перекласти це слово з англійської – вийде ставлення. Для згладжування розбіжностей у визначеннях установки М. Сміт (1942) виділив у структурі установки три компоненти: – когнітивний (виявляється у вигляді думок, тверджень щодо об'єкта установки); – афективний (проявляється у ставленні до об'єкта, вираженому мовою почуттів, емоцій, які він викликає); – поведінковий (виражає готовність індивіда реалізувати певну поведінку стосовно об'єкта). Одним з найбільш відомих досліджень установки є дослідження Річарда Лапієра, яке одержало назву «парадокс» або «помилка» Лапієра. Таким чином, враховуючи викладене, навряд чи можна погодитися з од-нозначним тлумаченням результатів досліджень Лапієра і вважати, що зв'язок між установкою й спостережуваною поведінкою відсутні, тобто, що люди говорять одне, думають інше, а роблять зовсім третє. Тому ми спробуємо зрозуміти, чому зв'язок між установкою й поведінкою виявляється слабо вираженим й не виявляється чітко.

Вплив установок на поведінку залежить від: *1. Ситуаційних факторів.* Особливо чітко цей вплив відчувається в екстремальних ситуаціях. Згадаємо

дослідження Стенлі Мілграма, у якому вивчалось підкорення авторитету. До основних ситуаційних факторів можна віднести такі: а) екстремальна, невизначена ситуація; б) наявність можливостей для реалізації своїх установок у конкретній поведінці. 2. *Диспозиційних факторів*. Міцність зв'язку установки й поведінки визначається також диспозиційними характеристиками, тобто особистісними особливостями індивідів. У першу чергу це стосується: а) відмінності у рівні самосвідомості. Закономірність тут така – чим сильніше розвинена самосвідомість людини, тим виразніше прослідковується зв'язок між її установками й поведінкою. б) рівень самомоніторингу; в) індивідуальні відмінності в локусах контролю.

До джерел формування установок можна віднести: 1) особистий досвід самої людини; 2) інших людей (тобто установки можуть бути запозичені в інших людей, що виступають для нас референтними фігурами); 3) ЗМІ (тобто установки можуть виникати під впливом ЗМІ).

Існує кілька теорій, що описують процес формування установок. 1. *Модель послідовних стадій (К. Ховланд)*. Дана модель припускає проходження трьох послідовних стадій: увага, розуміння та згода з повідомленням. 2. *Модель паралельного процесу: переконання й вплив (Р. Петті й Дж. Качоппо)*. Петті й Качоппо, поглянувши по-новому на проблему процесу формування й зміни установок, дійшли висновку, що: а) процес переконання ніколи не протікає в чистому вигляді й поряд з переконанням у ньому завжди присутній вплив; б) переконання й вплив завжди йдуть пліч-о-пліч, тобто паралельно, звідси й назва їх теорії; в) процес власне переконання Петті й Качоппо називають центральним, прямим і безпосереднім процесом, у той час як процес впливу – периферійним, непрямим і опосередкованим; г) центральний процес обробки інформації може перерватися й змінитися периферійним і навпаки.

Теми рефератів:

1. Установка як предмет дослідження в школі Д. Н. Узнадзе.
2. Функції аттитюда. У роботах М. Сміта, Д. Брунера і Р. Уайта.
3. Функції установок за Д. Кац.

Література

Основна:

1. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностаї, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. – Київ : Талком, 2018. – 580 с.
2. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Волянчук, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с
3. Шахова О. Г. Соціальна психологія особистості Харків: «Контраст», 2019. 116 с.

Допоміжна:

4. Бандурка А.М., Землянская Е.В. Психология руководителя:

монографія Х. : Золотая миля, 2013. 720 с.

5. Скорюк В.Д. Соціальна психологія в схемах і коментарях: учб.-практ. пос. Київ : Сварог, 2017. 207 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

6. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
7. Пошукова система Springer <https://link.springer.com/>
8. Пошукова система SpringerOpen <https://www.springeropen.com/>
9. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>

Тема № 14. Я-концепція як результат соціального розвитку особистості

1. Семінарське заняття Розвиток самосвідомості та формування Я-концепції: чинники та механізми.

Навчальна мета заняття: сформувати практичні навички і норми позитивного утворення свого Я-образу, Я-ставлення і на підґрунті цього здійснення гуманних Я-вчинків.

Кількість годин 4 години(денна форма навчання), - 2 год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Розвиток самосвідомості і формування Я-концепції: чинники та механізми
2. Структурні компоненти Я-концепції
3. Мінливість і стабільність Я-концепції

Методичні вказівки

«Я - концепція» - це прояв самосвідомості, динамічна система уявлень людини про себе. Вона формується під впливом досвіду кожного індивіда. Ця система становить основу вищої саморегуляції людини, на базі якої вона буде свої стосунки з оточуючим її світом.

Самосвідомість у психологічній літературі розглядається як складне родове утворення в структурі психіки особистості, а образ «Я» - як видове. Образ «Я» - продукт самосвідомості, тобто вияву усвідомлення і оцінки індивідом себе як суб'єкта практичної і теоретичної діяльності, ідеалів, переконань, що мотивують його активність.

Види образів «Я»: соціальне «Я», духовне «Я», фізичне «Я», інтимне «Я», сімейне «Я» тощо, а також «Я» - реальне, «Я» - ірреальне, теперішнє, майбутнє, фантастичне і т. п.

На відміну від самосвідомості образ «Я», крім усвідомлених компонентів, містить невідоме «Я» на рівні самопочуття, уявлень. Головна функція образу «Я» - забезпечити інтегрованість, цілісність, індивіда, його особистісну сутність досягти суб'єктивної гармонійності. «Я» - концепція вивчається науками про людину і суспільство.

На початку 20 ст. Ліппс П. (1913) зазначав, що це проблема виключно

психологічна. Він розглядав «Я» як об'єднуючий компонент свідомості, вважав «Я» діяльним, реальним субстратом індивідуальної свідомості.

У вченні про особистість Джемс (1923) виділяв емпіричне «Я», що пізнається і чисте «Я» як елементи свідомості. Між ними існує єдність та боротьба протилежностей.

Фрейд (1933) вважав внутрішнім джерелом розвитку «Я» особистості суперечність між його реальним та ідеальним компонентами (боротьба «Его» та «Супер-Его»).

Представники гуманістичної психології описують феноменологію особистості, тобто те, як людина сприймає, розуміє і пояснює себе, реальні події свого життя.

Проблеми розвитку «Я - концепції» та виховання широко висвітлена Бернсом Р. (1986). Автор чітко доводить, що властива процесам самосвідомості концептуальність знаходить вираз у систематизованій «Я - концепції». (А. Маслоу, К. Роджерс).

За своїм змістом «Я - концепція» може бути позитивною, негативною, амбівалентною.

А. Маслоу вбачає внутрішню суперечність у невідповідності реального рівня самоактуалізації індивіда його можливому рівню. В результаті суб'єкт шукає нові способи поведінки, що дозволяють йому більш самоактуалізуватися. В своїх концепціях самоактуалізації особистості як прагнення до самовияву Маслоу дає опис вимог, яким повинен відповідати індивід. Роджерс підкреслює здатність людини до особистісного самовдосконалення. Центральним поняттям його теорії є поняття «Я», оскільки кожна людина вирішує питання: Хто я? Що я можу зробити, щоб стати тим, ким я хочу бути? Образ «Я», складається в умовах особистісного життєвого досвіду.

Отже, «Я - концепція» - це оціночно-пізнавальна система, що переживається і більш-менш усвідомлюється індивідом. На її основі складається ставлення індивіда до себе та до інших, що спирається на особистісну самооцінку своїх можливостей, здібностей, характеру. Е. Фромм наголошує: «Моє власне «Я» повинно бути таким же об'єктом моєї любові, як і інша людина. Утвердження власного життя, щастя, розвитку свободи укорінено в моїй здатності любити, тобто в турботі, повазі, відповідальності і знаннях. Якщо індивід здатний любити творчо, він любить і себе; якщо він любить тільки інших, він взагалі не може любити». Таким чином образ «Я» виступає як регулятор взаємовідносин міжособистісних стосунків людини.

В сучасних психологічних дослідженнях підкреслюється роль образу «Я» як узагальненого механізму саморегуляції особистості, зазначається, що саме образ «Я» забезпечує самототожність (ідентифікацію), особистісну відповідальність, породжує почуття соціальної причетності. Механізм саморегуляції Я-концепції виявляється у вербалізованій формі: власного бажання - «я хочу», усвідомлення своїх можливостей - «я можу», вимогливості - «мені потрібно», цілеспрямованості - «я прагну».

Індивіди з різними «Я - концепціями» не однаково сприймають світ: вірно

або не вірно, спотворено, наприклад: «Я - реальне» і «Я - ідеальне» не співпадають, це викликає незадоволення, розчарування. Від задоволення рівня домагань в досягненні особистості залежить формування важливого компонента її свідомості - самоповаги. Вона впливає фактично на всі аспекти діяльності людини: включає і задоволеність собою, і прийняття себе, і почуття власної гідності, і позитивне ставлення до себе, і узгодженість свого надособистісного і ідеального «Я». Мотивація досягнення, будучи домінуючою для людини є також важливим регулятором її розвитку.

Процес самоконцептуальності змінюється залежно від віку. Уявлення індивіда про себе інтегруються в більш складні системи. Формуються поняття «концепція «Я». Якщо в самосвідомості підлітків, старшокласників в образі «Я» ще немає певної стабільності, їх процес самопізнання знаходиться в стані формування, то у студентів спостерігаються значні зрушення в напрямку особистісної сталості «Я - концепції». Самосприйняття в цьому віці стає більш узагальненим, якісно новим. Воно полягає не стільки в кількісній оцінці своїх рис, скільки в прагненні оцінювати себе з позицій нового соціального статусу, здатності до засвоєння професійних знань, готовності до створення сім'ї.

Якщо в основі темпераменту лежать природні динамічні особливості нервової системи людини, то характер значною мірою зумовлений суспільним життям людини, засвоєним соціальним досвідом. Характер - це сукупність сталих індивідуальних особливостей особистості, які виявляються в її діяльності і поведінці, у ставленні до інших людей, до навколишнього середовища, до праці, до самого себе.

Характеризуючи будь-яку людину, можна сказати, що вона є принциповою чи безпринципною, щирою чи лицемірною, скромною чи зарозумілою, бережливою чи марнотратною, сміливою чи боягузливою, альтруїстичною або егоїстичною тощо. Це означає, що характер інтегрує в собі різноманітні психологічні якості особистості. Проте вирішальне значення в характері належить морально-вольовим якостям, зокрема, здатності долати перешкоди, душевний та фізичний біль, наполегливості, самостійності, рішучості, дисциплінованості, оскільки вони зумовлюють типові для особистості особливості діяльності і соціальної поведінки.

На формуванні характеру відбивається суспільне буття особистості, засвоєння нею соціального досвіду: типові обставини життєвого шляху людей в конкретно-історичних умовах породжують типові риси характеру, а спрямованість виховання сприяє розвитку індивідуальності. (Пригадайте перенесення в іншу історичну епоху героїв відомого кінофільму «Іван Васильович змінює професію».)

Характер кожної людини це поєднання сталих та динамічних якостей. Сталі якості, що утворюють основу характеру, формуються та закріплюються поступово в процесі пізнання і практичної діяльності і стають типовими для даної людини. Однак у реальному житті типові риси характеру спостерігаються через їх конкретні прояви, які можуть змінюватися залежно від ситуації, впливу інших людей, кола спілкування, стану здоров'я, віку тощо.

При дослідженні характеру важливе теоретичне і практичне значення має

розкриття передумов його утворення і компонентів, з яких він складається.

В психології існує декілька підходів до пояснювання співвідношення природного і набутого в характері людини. Згідно з першим підходом, характер зводиться до суми темпераменту і конституційних відмінностей, тобто обумовлюється лише спадковістю. Другий підхід вбачає залежність характеру лише від умов життя та соціалізації особистості, не знаходячи у ньому місця для біологічних передумов. Більш об'єктивним є визнаний у вітчизняній психології третій підхід, згідно якого характер слід розглядати як сплав типу вищої нервової діяльності людини і певних тимчасових нервових зв'язків у корі головного мозку, що утворюються під впливом життєвого досвіду.

Характер знаходить вираз у поведінці, діяльності, а також у манері спілкування людини. Наприклад, в діяльності керівників та викладачів обов'язково мають виявлятися комунікабельність, принциповість, толерантність. У той же час для успішного здійснення діяльності їм необхідні деякі специфічні якості, зокрема, керівник має виявляти заповзятливість, рішучість, адаптивність, а викладач - захопленість, спостережливість, креативність.

Якості характеру виявляються також у міміці, пантоміміці. Однак визначення характеру за зовнішністю - дуже складне завдання, оскільки деякі люди намагаються замаскувати внутрішній зміст характеру зовнішньою грою. Проте, як би майстерно не грала людина ту чи іншу роль, вона іноді «знімає» маску, до якої звикли оточуючі, і показує своє справжнє обличчя. Дуже часто таке трапляється у конфліктних ситуаціях.

Питання цільових виступів:

1. Загальна характеристика акселерації.
2. Загальна характеристика інфантилізму.
3. Ідеал - максимальний рівень розвитку особистості.
4. Реалізація потенціалу особистості.

Теми рефератів:

1. Життєва перспектива як можливі перспективи особистості.
2. Форма самопрогнозування, ідеального уявлення бажаного майбутнього у вигляді життєвої мети.
3. Життєві плани як спосіб усвідомлення свого ставлення до подій власного життя.
4. Ціннісні орієнтації спосіб диференціації особистісних об'єктів і явищ в юнацькому віці.

Література

Основна:

1. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. – Київ : Талком, 2018. – 580 с.
2. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Волянчук, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О.

- Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с
3. Шахова О. Г. Соціальна психологія особистості Харків: «Контраст», 2019. 116 с.

Допоміжна:

4. Скорюк В.Д. Соціальна психологія в схемах і коментарях: учб. -практ. пос. Київ : Сварог, 2017. 207 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

5. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
6. Пошукова система Springer <https://link.springer.com/>
7. Пошукова система SpringerOpen <https://www.springeropen.com/>
8. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>

4. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. – Київ : Талком, 2018. – 580 с.
2. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Волянчук, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с
3. Шахова О. Г. Соціальна психологія особистості Харків: «Контраст», 2019. 116 с.

Допоміжна:

4. Бандурка А.М., Землянська Е.В. Психологія керівника: монографія Х. : Золота миля, 2013. 720 с.
5. Скорюк В.Д. Соціальна психологія в схемах і коментарях: учб. -практ. пос. Київ : Сварог, 2017. 207 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

6. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
7. Пошукова система Springer <https://link.springer.com/>
8. Пошукова система Scirus <https://www.elsevier.com/>
9. Пошукова система Google books <https://books.google.com/>
10. Пошукова система DOAJ <https://www.doaj.org/>
11. Пошукова система DOAB <https://www.doabooks.org/>
12. Пошукова система SpringerOpen <https://www.springeropen.com/>
13. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>